

Arystoteles: zagadnienia etyczne

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. Daniela Gromska, Warszawa 1982, s. II 7, 1108a 17.
- Źródło: Witold Gombrowicz, *Bakakaj i inne opowiadania*, Warszawa 2011.
- Źródło: Arystoteles, *O duszy*, tłum. Paweł Siwek, Warszawa 1972.

Arystoteles: zagadnienia etyczne

Czy dusza, jak sądził Platon, jest uwięziona w ciele? Czy może są one ze sobą integralnie połączone? Czy jeśli nie istnieje ciało, to nie istnieje także dusza? Czy rośliny ją posiadają? Czy duszą mogą być zmysły zwierząt? Czy myśląca dusza to rozum? W jaki sposób można doskonalić duszę? Takie pytania nurtowały Arystotelesa, kiedy uczył się w Akademii Platońskiej u swojego mistrza. Przekonał się tam, że nawet najmądrzejsi filozofowie nie są wolni od namiętności i żądz. Co w takim razie trzeba zrobić, aby je pokonać?

Twoje cele

- Poznasz Arystotelesowską koncepcję duszy i czynnego nieśmiertelnego rozumu.
- Zrozumiesz, czym dla etyki Arystotelesa jest cnota (*areté*).
- Poznasz koncepcję złotego środka.
- Dowiesz się, dlaczego Arystoteles twierdził, że sztuka kształtuje postawę moralną swojego odbiorcy.

Przeczytaj

Dusza formą ciała

Zagadnienia psychologiczne

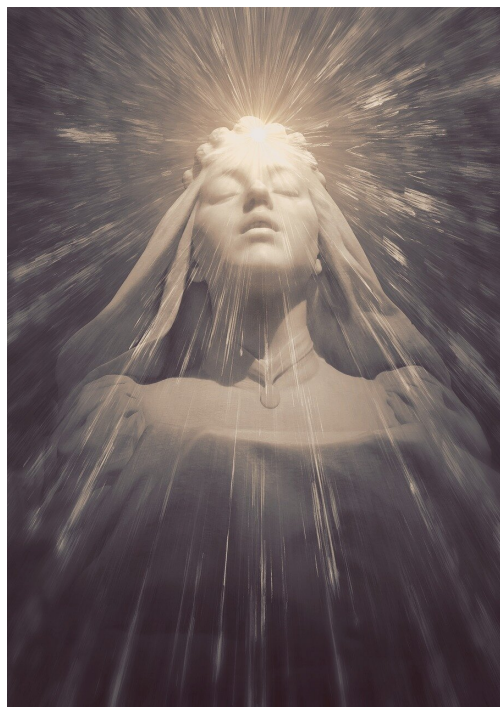
Arystoteles, tak samo jak Platon, wyróżniał w człowieku ciało i duszę, ale w przeciwieństwie do swego poprzednika nie traktował ciała jako więzienia duszy. Podobnie jak **materia** i **forma**, tak też ciało i dusza tworzą nierozdzielalną całość, jedno nie może istnieć bez drugiego. Dusza (*psyche*) jest czynnikiem życia, formą ciała oraz jego energią i **entelechią**. Ponadto Arystoteles wydzielał trzy części duszy w zależności od pełnionych przez nią funkcji:

- dusza **wegetatywna** albo roślinna – jest odpowiedzialna za proces odżywiania i wzrostu;
- dusza **zmysłowa** albo zwierzęca – wiąże się z postrzeganiem, odbieraniem wrażeń, doznawaniem pożądań;
- dusza **myśląca** to rozum odpowiedzialny za aktywność duchową.

Najważniejszy jest rozum, który filozof dodatkowo dzielił na:

- rozum **bierny** (receptywny) – odtwarzający rzeczywistość w sposób pasywny, odbierający dane dostarczone przez zmysły i tworzący pojęcia;
- rozum **czynny** (twórczy) – będący przyczyną samorzutnej aktywności duszy; tylko rozum czynny może istnieć bez ciała i dlatego jest nieśmiertelny.

Zachodzi więc tutaj analogia do relacji między Bogiem a światem.

„W stosunku do ciała jest dusza w szczególności tym, przez co żyjemy, spostrzegamy i myślimy. Należy więc ją pojmować jako pojęcie i formę, nie zaś jako materię i substrat. Substancję rozumiemy w potrójnym znaczeniu – raz jako formę, raz jako materię, raz jeszcze jako rzecz złożoną z jednego i drugiego, przy czym materia jest potencją, forma entelechią, rzecz z nich złożona – żyjącą istotą.”

Arystoteles, *O duszy*

Źródło: domena publiczna.

Wyznaczenie złotego środka pomiędzy nadmiarem a niedostatkim

Zagadnienia etyczne

Etykę traktował Arystoteles jako dziedzinę dotyczącą praktycznej działalności człowieka. Było dla niego oczywiste, że człowiek w sposób naturalny dąży do sobie właściwego dobra, pojmowanego jednak w sposób realny, konkretny, a nie idealny, jak u Platona. Owo dążenie do dobra, które można rozumieć też jako formę samorealizacji człowieka, zorientowane było na najwyższy cel ludzkiego życia, jakim jest szczęście – tego rodzaju pogląd nosił nazwę **eudajmonii**.

Według Arystotelesa człowiek osiąga sobie właściwe dobro i szczęście, gdy postępuje w sposób zgodny z tym, co rozum podpowiada duszy. Tak pojmowane szczęście staje się tożsame z pojęciem **cnoty**. Arystoteles rozróżnia:

- cnoty **dianoetyczne** – czyli wypracowane przez rozum, będące rodzajem mądrości osiągananej poprzez teoretyczne rozważania;
- cnoty **etyczne** – które człowiek zastaje, rodząc się i wychowując w określonym porządku społecznym, regulowanym określonymi normami zachowania; może się ich wyuczyć, kształtując swój charakter.

Wśród cnót filozof zwracał szczególną uwagę na **roztropność** (*phronesis*), która współdziałając z innymi cnotami etycznymi, a także wskutek właściwego wychowania, polegającego na ćwiczeniu zalet duchowych, nabywaniu odpowiednich nawyków i przyzwyczajzeń, kształtuje ostatecznie pożądaną **postawę moralną** (*hexis*).

W relacjach międzyludzkich dużą rolę odgrywa natomiast przyjaźń, dzięki której możliwe staje się powstawanie różnego rodzaju więzi społecznych i wspólnot. Jest ona źródłem miłości macierzyńskiej, małżeńskiej, miłości do bliźniego i postaw filantropijnych. Jednakże najważniejszą cnotą w życiu społecznym i politycznym jest sprawiedliwość, która we wspólnocie pełni dwie podstawowe funkcje: rozdzielającą według słusznych zasad dobra i zaszczyty oraz wyrównującą niesłusznie poniesione straty.

Luca Giordano, *Alegoria roztropności* (1680).

Źródło: domena publiczna.

Cnota dla Arystotelesa była środkiem między skrajnościami, które traktował jako wady.

Źródło: domena publiczna.

Arystoteles prezentuje się zatem jako zwolennik etyki umiaru. W praktyce cnota sprowadza się do umiejętnego dokonywania wyboru postawy wyśrodkowanej między dwiema skrajnościami, tak by unikać zarówno nadmiaru, jak i niedostatku – była to tzw. **zasada złotego środka** (łac. *aurea mediocritas*). Na przykład odwaga znajduje się między zuchwalstwem a lekkomyślnością.

Ciekawostka

Dla hedonistów eudajmonia była równoważna z odczuwaniem przyjemności.

Słownik

cnota

(gr. *areté*, łac. *virtus*) dyspozycja człowieka do posługiwania się swoimi władzami moralnymi: rozumem, wolą i zmysłami, do kształtowania postawy i czynów zgodnych z dobrem etycznym

entelechia

(gr. *entelechia* – działanie) w metafizyce oznacza formę jako rodzaj pewnej siły wewnątrz bytu, która jako akt kształtuje celowo materię; w człowieku entelechia jest duszą ożywiającą ciało

eudajmonia

(gr. *eudaimonia* – szczęście) szczęście rozumiane jako powszechny cel i motyw ludzkich dążeń

forma

(łac. *forma* – kształt, model) aktywny czynnik kształtujący z materii daną rzecz

materia

(łac. *materia* – budulec) u jońskich filozofów przyrody budulec świata; u Arystotelesa czysta potencjalność, składnik substancji kształtowany przez formę

Audiobook

Etyka nikomachejska

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka. Jak definiuje Arystoteles etyczną dzielność (czyli cnotę)? W jakich sytuacjach dzielność jest „czymś w pośrodku leżącym”, a w jakich „czymś skrajnym”? Podaj przykłady obu tych sytuacji.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PtGoxnxjk>

Arystoteles

Etyka nikomachejska

Zasada złotego środka

A więc dzielność etyczna jest trwałą dyspozycją do pewnego rodzaju postanowień, polegającą na zachowaniu właściwej ze względu na nas średniej miary, którą określa rozum, i to w sposób, w jaki by ją określił człowiek rozsądny. Idzie tu o średnią miarę pomiędzy dwoma błędami, tj. między nadmiarem a niedostatkim; a dalej: o średnią miarę o tyle, iż owe błędy bądź nie dochodzą do tego, co jest właściwe w doznawaniu namiętności i w postępowaniu, bądź poza tę granicę wykraczają, gdy natomiast dzielność etyczna znajduje i obiera właściwy środek. Toteż ze względu na substancję i na definicję określającą jej istotę jest dzielność etyczna czymś w pośrodku leżącym, jeśli jednak chodzi o to, co jest najlepsze i co dobre, jest ona czymś skrajnym. Nie każde jednak postępowanie i nie każda namiętność dopuszcza średnią miarę; z samych bowiem już nazw niektórych z nich wynika, że są czymś niegodziwym, tak np. radość z powodu niepowodzenia drugich, bezwstydnosć lub zawiść, a spośród sposobów postępowania: cudzołóstwo, kradzież i morderstwo; wszystkie te i tym podobne namiętności i sposoby postępowania są przedmiotem nagany, ponieważ one same są niegodziwe, nie zaś ich nadmiar lub niedostatek. Nie można tedy w ich obrębie nigdy postępować właściwie, lecz musi się zawsze błądzić; w odniesieniu do tego rodzaju rzeczy dobro i zło tkwi nie w tym (np.), z którą kobietą, kiedy lub w jaki sposób należy

cudzołożyć, bo w ogóle czynić cokolwiek z tego jest rzeczą błędną. Podobnie ma się rzecz z poglądem, że istnieje umiar, nadmiar i niedostatek w odniesieniu do niesprawiedliwości, tchórzostwa lub rozwiązłości; istniałby bowiem w takim razie umiar w nadmiarze i niedostatku, nadmiar nadmiaru i niedostatek niedostatku. Jednakowoż jak nie ma nadmiaru ani niedostatku umiarkowania ani męstwa, ponieważ środek jest (tu) poniekąd czymś skrajnym, tak i w odniesieniu do tamtych zdrożności nie istnieje ani umiar, ani nadmiar, ani niedostatek, lecz bez względu na sposób, w jaki się je popełnia, zawsze są błędne, jako że nie ma w ogóle umiaru w nadmiarze ani w niedostatku i nie ma też nadmiaru ani niedostatku w umiarze.

Źródło: Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, t. II 6, 1106b 36 ns., Warszawa 1982.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Zapoznaj się z prezentacją. Zastanów się i opisz, dlaczego sztuka i związana z nią *katharsis* zostały przez Arystotelesa określone jako kształtująca postawy moralne?

Sztuka interesowała Arystotelesa nie ze względu na swoje estetyczne oddziaływanie, lecz jako działalność kształtująca u odbiorcy określone postawy moralne; dzięki niej dusza ludzka doskonaliła się i rozwijała odpowiednie cnoty. Przyjmując takie kryterium, definiował pojęcie piękna: „Pięknym jest to, co godne wyboru, lub to, co będąc dobrym, jest przyjemne przez to, że jest dobre”.

Arystoteles jako pierwszy dokonał wydzielenia osobnej dziedziny wiedzy zajmującej się twórczością poetycką i jej rodzajami, nazywanej poetyką. Potraktował ją jako część filozofii praktycznej.

licencja: domena publiczna, Wikimedia Commons

2

Podstawowym terminem w Arystotelesowskiej teorii sztuki (przejętym od Platona, ale w przeciwieństwie do niego wysuniętym na pierwszy plan) było naśladowanie (*mimesis*). Każda z dziedzin sztuki, za pomocą sobie właściwych środków (w przypadku poezji – mowa, rytm i melodia), coś naśladuje. Odbiorca sztuki, doznając przyjemności, rozpoznaje, że określone dzieło w jakiś sposób odtwarza rzeczywistość.

Arystoteles zajął się opracowaniem reguł oratorstwa (retoryki), czyli sztuki przemawiania. Wyróżnił trzy rodzaje mów: doradczą (polityczną), sędowniczą i popisową; omówił sposoby oddziaływania na słuchaczy poprzez wywoływanie w nich odpowiednich emocji, wreszcie przeanalizował kwestie związane z językiem i stylem.

Święty Marcin dzieli swój płaszcz z biednym człowiekiem, 1791

licencja: CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons

3

licencja: domena publiczna, Wikimedia Commons

Działanie artysty nie polegało jednak tylko na biernym kopiowaniu, mógł on przedstawić rzeczywistość na sposób przetworzony, jako piękniejszą lub brzydszą od istniejącej; mógł też

ukazywać to, co prawdopodobne. Źródłem przyjemnych estetycznych doznań staje się również piękno oddane w sztuce przez harmonię, ład i proporcję.

4

Gdy dochodzi do utożsamienia się odbiorcy z ukazaną w mimetyczny sposób rzeczywistością, dzieło sztuki zaczyna nań oddziaływać emocjonalnie, dokonuje w nim oczyszczenia uczuć. Owo *katharsis* można rozumieć zarówno jako rodzaj wewnętrznego rozluźnienia emocjonalnego, czy nawet uwolnienia się od negatywnych uczuć, jak i jako moralną, duchową przemianę.

Katharsis (gr. oczyszczenie) – celowe oddziaływanie na widza poprzez sztukę, którego celem jest wywołanie w odbiorcy uczuć litości i trwogi, co pozwala uwolnić się, oczyścić od tych uczuć i osiągnąć wewnętrzny spokój

licencja: domena publiczna

5

Tragedia jako naśladownicze przedstawienie

„Jest tedy tragedia naśladowczym przedstawieniem czynności (akcji) poważnej, skończonej w sobie, o określonej wielkości, przedstawieniem wyrażonym w mowie ozdobnej, przy czym każdy rodzaj ozdób jest właściwy poszczególnym częściom, za pomocą osób działających, a nie przez opowiadanie, i dokonującym przez wzbudzenie litości i trwogi (właściwego sobie) oczyszczenia (*katharsis*) tego rodzaju afektów. Przez „mowę ozdobną” rozumiem mowę mającą rytm i harmonię, to jest śpiew, a przez „każdy rodzaj ozdób właściwy poszczególnym częściom” to, że niektóre części wykonane są tylko w metrach, a inne znów w śpiewie.”

Trzy poetyki klasyczne, Arystoteles. Horacy. Pseudo-Longinos, przeł. Tadeusz Sinko, Wrocław, 1951

Zdjęcie z przedstawienia teatralnego.

Źródło ilustracji: Pixabay, licencja: CC 0

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Połącz we właściwe pary postawy i odpowiadający im złoty środek, czyli etyczną cnotę.

dowcipność, łagodność, poczucie własnej wartości, uprzejmość

zarozumiałość + zbyt duża samokrytyka	
porywczność + uległość	
szyderstwo + pośepność	
służalczość + bezczelność	

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Wskaż cechy, które Arystoteles uznałby za cnoty.

- męstwo
- sprawiedliwość
- roztropność
- spostrzegawczość
- wrażliwość

Ćwiczenie 4

Jose Ortega y Gasset napisał: „Dopiero w samotności człowiek jest naprawdę sobą”. Jak sądzisz, czy Arystoteles zgodziłby się z nim, że w samotności ujawnia się i kształtuje charakter człowieka? Wskaż właściwą odpowiedź.

- Nie, bo Arystoteles uważał człowieka za istotę społeczną, która kształtuje swoją osobowość, w tym moralność, poprzez działania wobec innych ludzi.
- Tak, bo Arystoteles uważał, że w samotności człowiek staje się moralny.
- Tak, bo Arystoteles uważał, że o dobrym charakterze człowieka decyduje wyłącznie samodyscyplina i samoograniczenie.

Ćwiczenie 5

Oznacz poprawne i fałszywe twierdzenia dotyczące stosunku Arystotelesa do sztuki i związanej z nią *katharsis*

	prawda	fałsz
Tragedia jest naśladowczym przedstawieniem działań człowieka w ozdobnej formie.	☐	☐
Zadaniem tragedii jest stwarzania uczucia przyjemności, które prowadzi do zaspokojenia potrzeb i osiągnięcia spokoju.	☐	☐
Arystoteles uznał poetykę za część filozofii teoretycznej, pozwalającej zrozumieć człowieka.	☐	☐
<i>Katharsis</i> prowadzi do moralnej i duchowej przemiany.	☐	☐
Arystoteles interesował się sztuką ze względu na jej estetyczne oddziaływanie.	☐	☐
Sztuka pozwala zrozumieć pojęcie piękna jako dobra, przez	☐	☐

co doskonalili postawy
moralne i rozwija cnoty.

Ćwiczenie 6

Wskaż zdanie, którego nie mógłby wypowiedzieć zwolennik etyki cnót.

- Ludzie dobrzy to ludzie szczęśliwi.
- Człowiek dojrzewa moralnie podobnie jak nasiono zmienia się w kwiat.
- Najważniejsze w życiu to uważać, by nie czynić niepotrzebnych krzywd innym ludziom.

Ćwiczenie 7

Opisz, co oznacza termin *mimesis*? Jakie ma znaczenie dla problematyki etycznej u Arystotelesa?

Ćwiczenie 8

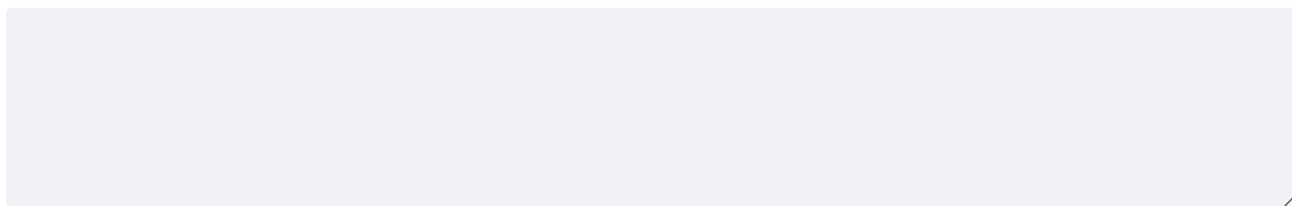
Przeczytaj fragment *Bakakaj* Witolda Gombrowicza. Odpowiedz autorowi, przyjmując koncepcję cnót Arystotelesa. Udowodnij mu, że jest w błędzie lub przedstaw argumenty za tym, że jego postępowanie jest słuszne.

” Witold Gombrowicz

Bakakaj i inne opowiadania

Może i nie jestem komunistą, może jestem tylko – wojującym pacyfistą. Wałęsam się po świecie, żegluję po tej otchłani niezrozumiałych idiosynkrazji i gdziekolwiek zobaczę jakieś tajemnicze uczucie, czy to będzie cnota czy rodzina, wiara czy ojczyzna, tam zawsze popełnić muszę jakieś łajdactwo. Oto moja tajemnica, którą ze swej strony narzucam wielkiej zagadce bytu.

Źródło: Witold Gombrowicz, *Bakakaj i inne opowiadania*, Warszawa 2011.

Ćwiczenie 9

Posłuchaj utworu *Pan Cogito o cnotcie*, a następnie oceń stosunek „prawdziwych mężczyzn” do cnoty.

Zbigniew Herbert

Pan Cogito o cnotcie

Nic dziwnego

że nie jest oblubienicą

prawdziwych mężczyzn

generatów

atletów władzy

despotów

Przez wieki idzie za nimi

ta płaczliwa stara panna

w okropnym kapeluszu Armii Zbawienia

napomina

wyciąga z lamusa

portret Sokratesa

krzyżyk ulepiony z chleba

stare słowa

- a wokół huczy wspaniałe życie

rumiane jak rzeźnia o poranku

prawie ją można pochować

w srebrnej szkatułce

niewinnych pamiątek

jest coraz mniejsza

jak włos w gardle

jak brzęczenie w uchu

mój Boże

żeby ona była trochę młodsza

trochę ładniejsza

szła z duchem czasu

kołysała się w biodrach

w takt modnej muzyki

może wówczas pokochaliby ją

prawdziwi mężczyźni

generałowie atleci władzy despoci

żeby zadbała o siebie

wyglądała po ludzku

jak Liz Taylor

albo Bogini Zwycięstwa

ale od niej wionie

zapach naftaliny

sznuruje usta

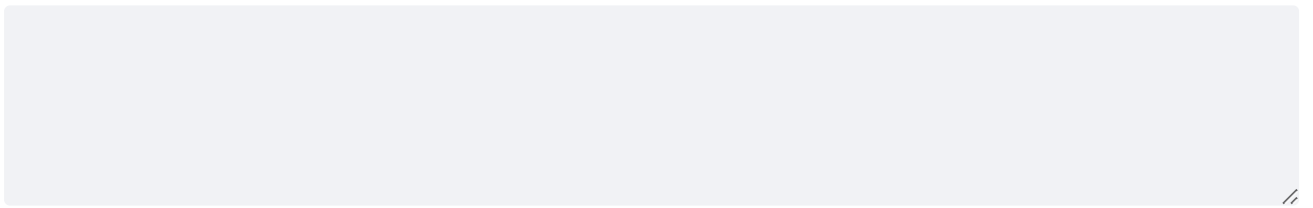
powtarza wielkie - Nie

nieznośna w swoim uporze

śmieszna jak strach na wróble

jak sen anarchisty

jak żywoty świętych

Praca domowa

Ćwiczenie 10

Porównaj poglądy Platona i Arystotelesa w kwestii stosunku ciała i duszy (sprawdź znaczenie słowa „*entelechia*”). Odpowiedz na pytanie, czy dostrzegasz podobieństwa lub różnice między tymi myślicielami w ich nauce o duszy i jej relacji do ciała?

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Arystoteles: zagadnienia etyczne

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

VIII. Filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych. Uczeń:

- 4) ilustruje na wybranych przykładach koncepcję cnoty jako trwałej dyspozycji do zachowania właściwej miary;
- 5) omawia jedno z innych ponadczasowych osiągnięć filozofii Arystotelesa (do wyboru: klasyczna koncepcja prawdy, koncepcja eudaimonii jako celu ludzkiego życia, koncepcja przyjaźni, typologia i ocena ustrojów politycznych).

Lektura obowiązkowa

- 4) Arystoteles, fragmenty z następujących pism (w związku z działem VIII pkt 4 treści nauczania): Etyka nikomachejska (ks. II, 7–8, 1107 a), (w związku z działem XII treści nauczania): Poetyka (ks. IV, 1448 b – 1449 a);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe.

Cele operacyjne. Uczeń:

- definiuje duszę w ujęciu Arystotelesa;
- wyjaśnia, dlaczego według Arystotelesa tylko rozum czynny jest nieśmiertelny;

- porównuje poglądy Platona i Arystotelesa na temat relacji duszy i ciała;
- wskazuje rolę cnoty (gr. *areté*) w Arystotelesowskiej myśli etycznej;
- wyjaśnia koncepcję złotego środka.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- audiobook;
- schemat;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Audiobook”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie. Na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla temat lekcji, następnie omawia cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.

Faza realizacyjna:

1. **Burza mózgów.** Nauczyciel informuje uczniów, że będą pracowali wspólnie z wykorzystaniem metody burzy mózgów (jeśli jest to potrzebne, wyjaśnia jej zasady). Następnie zapisuje na tablicy pytanie związane z tematem lekcji: *Czym jest złoty środek? W fazie twórczej uczniowie po kolei zapisują swoje propozycje na tablicy, a potem następuje wspólna weryfikacja pomysłów.*
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla materiał z sekcji „Audiobook”, a następnie czyta polecenie: *Wysłuchaj audiobooka. Jak definiuje Arystoteles etyczną dzielność (czyli cnotę)? W jakich sytuacjach dzielność jest „czymś w pośrodku leżącym”, a w jakich „czymś skrajnym”? Podaj przykłady obu tych sytuacji.* Uczniowie wykonują zadanie indywidualnie i w oparciu o wiedzę zdobytą przed lekcją. Następnie wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Ostatnią partię ćwiczeń (nr 5-7) uczniowie wykonują wspólnie i omawiają je razem z nauczycielem.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”: *Porównaj poglądy Platona i Arystotelesa w kwestii stosunku ciała i duszy (sprawdź znaczenie słowa „entelechia”). Czy dostrzegasz podobieństwa lub różnice między tymi myślicielami w ich nauce o duszy i jej relacji do ciała? Przygotowują uzasadnienia odpowiedzi.*

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, tom 1, Warszawa 2005.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediami:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.